

ประเพณีวัง

ประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ในโลก ล้วนมีชนบประเพณีอันเป็นระเบียบแบบแผนสำหรับถือปฏิบัติ ในราชสำนัก หรือในพระราชวังเรียกว่า “พระราชวัง” ด้วยกันทุกประเทศ แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ประเพณีดังกล่าวบางอย่างต่างคลี่คลายปรับเปลี่ยนจากเดิมไปตามความเจริญและความจำเป็นในแต่ละ ยุคสมัย ประเทศไทยก็เช่นกัน พระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิตในกรุงเทพมหานคร เป็นที่ประทับ ของพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลปัจจุบัน จึงมีประเพณีวังเป็นกฎ มณเฑียรบาล เป็นระเบียบในการปกครอง

“ประเพณีวัง” ที่ปรากฏในพระบรมมหาราชวัง หรือ ที่เรียกว่า “วังหลวง” ถือปฏิบัติสืบเนื่อง ต่อ ๆ กันมาเป็นเวลาช้านานตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อให้ต้องด้วยกาละ และพระราชนิยมของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่ละรัชกาลหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว และหลายอย่างยังคงอยู่ใน โอกาสนี้ จะได้นำประเพณีวังซึ่งเคยถือปฏิบัติในพระบรมมหาราชวังมาแล้วสู่กันฟัง เพื่อเป็นการรักษา วัฒนธรรมของชาติทางหนึ่ง และเพื่อบันทึกเป็นความรู้ให้แก่เจ้าหน้าที่ชั้นหลังรับทราบไว้

สมัยก่อนผู้เข้ารับราชการในองค์พระมหากษัตริย์ จะเรียกอยู่ ๒ อย่างว่า “ฝ่ายหน้า” และ “ฝ่าย ใน” ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการและพระราชวงศ์

ฝ่ายหน้า หมายถึง ผู้ชาย

ฝ่ายใน หมายถึง ผู้หญิง

ปรากฏคำเรียกที่กล่าวไว้ในเอกสารเก่าต่าง ๆ กัน ได้แก่ พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายใน เจ้านายฝ่าย ใน พนักงานฝ่ายใน ฯลฯ เป็นต้น

ที่มาของการขานชื่อ ฝ่ายหน้าและฝ่ายในนั้น เหมื่องมาจากเขตพื้นที่อันเป็นบริเวณที่ปฏิบัติงานใน พระบรมมหาราชวังแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. **เขตพระราชฐานชั้นนอกและชั้นกลาง** เรียกว่า ฝ่ายหน้าเป็นพื้นที่ส่วนหน้าในกำแพง พระบรมมหาราชวัง จากประตูวิเศษไชยศรีเข้ามาถึงหน้าพระราชมณเฑียรสถาน และที่ตั้ง หน่วยงานบริหารราชการแผ่นดินเป็นส่วนใหญ่ เป็นเขตที่หญิงชายเข้าออกได้ ตามสิทธิ์ของ ตน

๒. **เขตพระราชฐานชั้นใน** ถือเป็นที่รโหฐานจากพระราชมณเฑียรสถานไปถึงท้ายวัง เป็นที่ ประทับส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์พร้อมด้วย สมเด็จพระราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ที่เป็นสตรี เรียกว่า ฝ่ายใน

ระหว่างพระราชฐานชั้นนอกกับพระราชฐานชั้นในจะมีประตูกัน ประตูพระราชวังจะเปิดกลางวัน และปิดเวลากลางคืน ส่วนประตูที่มีใช้ก็จะปิดอยู่เสมอ และจะเปิดเมื่อมีราชการที่จะต้องใช้ประตูนั้น ประตูที่เปิดมาสู่ด้านหน้าพระราชวังอันเป็นประตูที่ผู้มีเกียรติใช้เป็นทางเข้าออกนั้น เปิดเวลา ๐๖.๐๐ น. และปิดเวลา ๒๒.๐๐ น. ประตูที่เปิดไปสู่ด้านหลังพระราชวังอันเป็นประตูสำหรับข้าราชการใช้

ทางเข้าออก โดยมากจะเปิดเวลา ๐๖.๐๐ น. ปิดเวลา ๑๗.๐๐ น. ถ้ามีราชการวิสามัญเกิดขึ้นเจ้าหน้าที่มณฑลทหารบกทำหน้าที่ปิดเปิด หรืออาจเปลี่ยนกำหนดเวลาตามสมควรแก่การณ์

ประตูพระราชวังชั้นในเมื่อปิดแล้ว เจ้าหน้าที่มณฑลทหารบกฝ่ายหน้าจะต้องลงกุญแจ และประทับตราของเจ้าหน้าที่มณฑลทหารบกด้านนอก เจ้าหน้าที่ฝ่ายในต้องลงกุญแจและประทับตราของเจ้าหน้าที่ฝ่ายในด้านใน ซึ่งการเปิดประตูจะต้องมีการไขกุญแจและตรวจตราด้วยเช่นเดียวกัน กุญแจพระราชวังชั้นในเดิมพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายในทรงมีหน้าที่รักษา ซึ่งในเวลาต่อมามอบหมายให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายในเป็นผู้รักษา

ประตูพระราชวังเชื่อถือว่ามီးเทวดาอยู่ประจำ ปกป้องรักษาจึงมีประเพณีฉลองสมโภชประตูพระราชวังทั้ง ๔ ทิศ และมีละครฉลองด้วย

เฉพาะพระราชวังชั้นใน นอกจากพระราชมณฑลทหารบกของพระมหากษัตริย์ มีตำหนักของพระบรมวงศานุวงศ์ เรือนหลวงของข้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าราชการบริพาร รวมเข้าแล้วมีผู้คนพักอาศัยอยู่มาก จึงมีการเปิดตลาดค้าขาย เครื่องอุปโภค บริโภคในพระราชวังฝ่ายในด้วย

มีระเบียบตราเป็นกฎหมายมณฑลทหารบก เป็นข้อห้ามเพื่อให้ถือปฏิบัติเป็น “ประเพณีวัง” ในพระราชวังฝ่ายในหลายประการประมวลอย่างสังเขป ดังนี้

ห้ามและอนุญาตให้ชายเข้าฝ่ายใน

การที่พระราชวังฝ่ายในเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ฝ่ายใน จึงห้ามโดยเฉพาะผู้ชายเข้าอย่างเด็ดขาด ยกเว้นเด็กชายกับชายที่มีเจ้าหน้าที่มณฑลทหารบกควบคุมเข้าไป ซึ่งเข้าไปได้เพียงที่ที่ทางการกำหนดให้ตามธุรกิจที่พึงมีเท่านั้น

ในพระราชวังฝ่ายใน ผู้ชายจะอยู่หรือเดินคนเดียวไม่ได้ ถ้ามีกิจธุระจะต้องอยู่หรือไปไหนภายในพระราชวังต้องปฏิบัติตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป หมายความว่า ต้องมีการควบคุม และมีผู้รู้เห็นเป็นพยานความเคลื่อนไหวของตนตลอดเวลา

หนึ่งในรัชกาลที่ ๕ การเดินในพระราชวังฝ่ายใน ในเวลาค่ำคืน ผู้เดินจะต้องถือโคมไฟ หรือเทียนให้ความสว่างไปด้วย ธรรมเนียมนี้ต่อมาได้ยกเลิกเมื่อมีการติดตั้งไฟฟ้าใช้

ชายใดมีกิจอันเป็นกรณีจะต้องค้างในพระราชวังฝ่ายใน เช่นหมอ หรือผู้กำกับหมอ เป็นต้น ถ้าได้รับอนุญาตจากทางราชการให้นอนค้างได้แล้วปฏิบัติได้ แต่ชายผู้นอนค้างในพระราชวังจะใช้มุ้งกางนอนหาได้ไม่ แต่บัดนี้ไม่เข้มงวดถึงปานนั้น และชายผู้ใดเข้าเขตพระราชวังฝ่ายในทางประตูใด เวลาออก ต้องออกประตูนั้นเว้นแต่ทางการจะกำหนดเป็นอย่างอื่นจึงปฏิบัติตามนั้นได้

ห้ามสิ่งอวมงคลเกิดในฝ่ายใน

พระราชวังนอกจากพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในแล้วชนสามัญจะตายในพระราชวังฝ่ายในมิได้ ถ้าบังเอิญมีการตายเกิดขึ้น ต้องทำพิธี**กลบ บัตรสมุเพลิง*** ที่ที่เกิดเหตุ

ส่วนการเกิดในพระราชวังฝ่ายใน มิได้จำเพาะแต่พระราชโอรส พระราชธิดาของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ถ้าบังเอิญชนสามัญไปคลอดลูกในพระราชวังฝ่ายใน จะต้องทำพิธีกลบบัตรสมุเพลิง ณ ที่นั้นเช่นกันเพราะถือว่าโลหิตตกในพระราชวัง นี้เป็นมูลเหตุที่ห้ามมิให้คนท้องเข้าพระราชวังฝ่ายใน

ห้ามเหยียบธรณีประตูพระราชวังฝ่ายใน

มีประเพณีอยู่อย่างหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายในถือเคร่งครัดนัก คือ ประตูพระราชวังฝ่ายในนั้นมีบานใหญ่ ๒ บาน และในบานใหญ่นั้นมีประตูบานเล็กเปิดปิดได้อยู่อีกบาน ๑ ปกติประตูนี้ปิดบานใหญ่ไว้เสมอ และเปิดจำเพาะบานเล็กสำหรับให้เป็นทางเข้าออกเดินข้ามผ่านไปได้ แต่จะเหยียบธรณีประตูไม่ได้ ถ้ามีผู้ใดไม่ทราบหรือพลั้งเผลอไปเหยียบเข้า จะถูกเจ้าหน้าที่ผู้รักษาประตูดุ หรือบางที่ถูกสั่งให้กราบธรณีประตูนั้นเพื่อเป็นการขอขมาโทษ คตินี้ชาววังกล่าวว่า ประตูพระราชวังเป็นที่นับถือมีการสมโภชกันทุกปี

การอัญเชิญพระบรมศพ

พระมหากษัตริย์และพระบรมราชินี เมื่อเสด็จสวรรคตหาพระองค์ไม่แล้ว จะเชิญพระบรมศพออกทางประตูสนามราชกิจแห่ไปประดิษฐานบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ถ้าสิ้นพระชนม์แล้วจะไว้พระศพในพระบรมมหาราชวัง ก็จะเชิญพระศพออกทางประตูพรหมศรีสวัสดิ์ ถ้าจะไว้พระศพนอกพระบรมมหาราชวัง ก็เชิญพระศพออกทางประตูวิจิตรบรรจง ศพอื่นนอกจากนี้ออกทางประตูองคาลัย

การตั้งกรมโขน**

ในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงตั้งกรมโขนขึ้นสำหรับปฏิบัติราชการฝ่ายใน มีหน้าที่ราชการคล้ายตำรวจนครบาล คือ รักษาความสงบมีอธิบดีเป็นผู้บังคับบัญชา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าฉัตรประภากรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ชาววังขนานพระนามว่าเสด็จอริบดี) ที่ทำการอยู่ที่ใต้ชั้นต่ำของพระที่นั่งนิพัทธพงศ์ถาวรวิจิตร เรียกที่ทำการว่า “ศาลาว่าการกรมโขน” หรือเรียกย่อว่า “ศาลา” กรมโขนปกติมีกองรักษาการณ์ตั้งอยู่ที่ศาลา มียามประจำตามสี่แยก หรือตามที่สำคัญเช่น ประตูพระราชวัง

ในพระบรมมหาราชวังฝ่ายในเดิมมีที่คุมขังอยู่ ๒ แห่ง หญิงใดมีความผิดต้องคำพิพากษาตัดสินของศาลรับสั่งของกระทรวงวังหรือมีพระบรมราชโองการ หรือมีพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระบรมราชินี สั่งลงโทษให้ขังหรือจำขัง ถ้าโทษหนักก็ต้องจำขังที่คุมขังฝ่ายใน การจำขังที่ศาลาว่าการกรมโขนนั้น ถ้าผู้รับพระราชอาญาเป็นเชื้อพระวงศ์ เครื่องสังขลิก (เครื่องจองจำ) ที่ใช้ต้องห่อหุ้มด้วยผ้าขาว

สิ่งละอันพันละน้อยที่นำมาเล่า เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ที่ข้าราชการสำนักพึงตระหนักว่าระเบียบประเพณีเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญที่ทำให้สังคมมีความเรียบร้อย

* กลบบัตรสุมเพลิง เป็นชื่อพิธีพราหมณ์อย่างหนึ่ง ทำแก้เสนียด

** กรมโขน ชื่อกรมซึ่งมีหน้าที่รักษาความสงบ เรียบร้อยในพระราชฐานชั้นใน, เจ้าพนักงานหญิงในกรมโขนมีหน้าที่คล้ายตำรวจ ; ตำแหน่งราชการฝ่ายทหาร